

ГЕРМЕНЕВТИК АРГА ЗҮЙН ҮҮДНЭЭС МОНГОЛЫН НУУЦ ТОВЧООГ СУДЛАХ НЬ

Л.Баасандорж*

Монголын Нууц Товчоо (МНТ) бол эзэн Чингис хааны язгуур уг гарвал хийгээд түүний амьдрал, тэмцлийг харуулсан зохиол юм. Зохиолд монголчуудын зан заншил, уламжлалыг тусгаж өгчээ. Тус бүтээл нь 13-р зууны монголчуудын ахуй амьдрал, нийгмийн байдал, улс төрийн харилцааг судлах сурвалж болдогоороо ач холбогдолтой юм. Зохиогч зохиолоо нууц газар, нууц байдалтай, зарим үйл явцыг нууц байдлаар бичиж үлдээсэн нь өдгөөгийн өнцгөөс харж, тайлж унших нь чухал байна. Басхүү МНТ-г судлахдаа тухайн үеийн сэтгэхүйн (ментальность) түвшинд нь авч үзэх¹ шаардлагатай юм.

Сурвалжид эр нөхөр нь үгүй болсон атал Алунгоо эх гурван хөвүүн төрүүлдэг. Тэдгээр хөвүүд хэний үрс байж болох талаар асуудал болж тавигдсан байна. Зохиогч уг асуудлыг дотроо дүрсэлж байсан бөгөөд язгууртан овгийн нууцыг хадгалж үлдэхийн тулд тэр чигээр нь орхижээ. Харин өнөөдөр түүхч, судлаачдын өмнө Алунгоо эхийн тэдгээр гурван хөвүүд чухам хэний үр хүүхэд (үрс) болох талаар маргаантай асуудал байсаар байна. Зохиогч уг үйл явцыг бичихдээ хэд хэдэн санааг агуулсныг харж болно. Нэгдүгээрт, Чингис хааны дээд уг гарвал тэнгэр язгууртай бөгөөд үүнийг ч зохиогч зохиолдоо тусгаж өгчээ. Алунгоо эхээс төрсөн Бугу Хатаги, Бухату Салжи, Бодончар мунхаг гурван хөвүүн Малиг Баяудын хүмүүний хөвүүд биш ажээ. Учир нь Алунгоо эх бол тэнгэр язгуур дээд угсаатай хүний гэргий, түүнээс төрсөн хөвүүд ч мөн тэнгэр язгууртай байх ажгуу. Тиймээс Алунгоо эхээс сүүлд төрсөн гурван хөвүүн яаж ч бодсон язгууртан гаралтай хүний үр хойчис болох нь гарцаагүй юм.

Монголчууд ураг удмынхаа түүхийг бусдаас их нууцалдаг, ураг удмаа цааш үргэлжлүүлж авч явах, гал голомтоо залгах үр хойчисынхоо талаар ихэд анхаарч байсныг эндээс харж болно. Тухайн үед эр нөхөр нь дайн байлдаанд үрэгдсэн эсхүл байгаль цаг агаарын эрс тэс нөхцлийг даван гарч чадаагүй тохиолдолд үлдсэн гэр бүлийнхнийг нь овгийнхны зүгээс харж асарч байсан байна. Энэ талаар судлаачид өөр өөрийн байр сууринаас хандсаар байна. Тухайлбал, зарим эрдэмтэд үзэхдээ, “үр удмыг нь тасалдуулахгүйн тулд алтан ургийн, язгууртан эрийг томилж тэдгээр, эр нөхөр нь үгүй болсон айлд үр удмыг нь залгуулах чухал үүргийг даалгадаг байжээ” гэж үзэж байна. Тэр эр үүр цайх үеэр тэдгээр (эр нөхөр нь дайн тулаанд үрэгдсэн) айлд очиж гэрийн эзэгтэйтэй энгэр зөрүүлдэг ёсон байжээ. Тэр эр айлуудаар явахдаа заавал үүр цайх үеэр очдог байсан нь учиртай аж. Учир нь монголчууд эрт дээр үеэс үр хүүхдээ бүр хэвлийд бүрэлдэх хийгээд тэрнээс ч эрт хүүхэд олох цагийг нарийн тогтоосон байна. Үүр цайх үеэр олдсон хүүхэд эрдэм ухаан тэгш, билиг их, оюун цэцэн, сэргэлэн байдгийг монголчууд аль эрт бүр 7, 8-р зуунд (магадгүй тэрнээс ч өмнө) олж мэджээ.

Өнөөдөр энэ асуудал дээр дэлхийн олон улс анхаарлаа хандуулж байгаа бөгөөд шинжлэх ухаан ч үүнийг нэгэнтээ нотолжээ.

МНТ-нд дурдахдаа, тэдгээр гурван хөвүүн чухам хэний үрс болох талаар Алунгоо эх ийнхүү өгүүлжээ: “Шөнө бүр цэгээн шар хүмүүн гэрийн өрх, тотгын гэгээгээр орж, хэвэлийг минь

*Өвөр Монголын Их Сургууль

1. Монгол Улсын түүх (түүх, онол-арга зүйн асуудлууд), УБ.,2006, т.19.

илж, гэгээн инү хэвэлд минь шингэх бүлгээ. Гарахдаа, наран сарны хилээр шар нохой мэт шазвалзаж гарах бүлгээ. Дэмий яахан өгүүлэх, та нар. Түүгээр ухваас, тэмдэг инү тэнгэрийн хөвүүд буюу зэ.

Хар тэргүүт хүмүүнд
Ханилган яахан өгүүлэх, та нар
Хамгийн хаад болбоос

Харцас тэнд ухах, зэ.” хэмээв.² гэжээ. Эндээс ухварлан бодвоос, Алунгоо эх сүүлд төрсөн гурван хөвүүнийхээ эцгийн талаар зүс үзсэн төдий бөгөөд, ухаж үзвэл тэнгэрийн хөвүүд биз гэж өөрөө ч үл мэдсэн аястай өгүүлж байгаа нь дээрх язгууртан эрийн талаархи домгийг баталж буй мэт байна. Алунгоо эх хөвүүддээ эв зетэй байхыг сургаж, хамгийн хаад болсон үедээ учрыг та нар сая ойлгоно, бас тэр үед харц доод хүмүүс учрыг үл тунгаана гэж захиж хэлж байна. Энэ бол Алунгоо эхийн ухаан бөгөөд хэрэв гурван хөвүүдийг Бөртэ чонын удам гэдгийг мэдэх ахул хар санаат хүмүүс хор хүргэхийг тэрээр мэдэж байв. Харин хөвүүдийн удам цааш хамгийн хаад болсон цагт хар санаат хүмүүс хор хүргэж үл чадна, харин тэр цагт хөвүүд хамаг учрыг тунгаах болно гэдгийг Алунгоо эх хөвүүддээ захиж байжээ. Энэхүү асуудлын хүрээнд эрдэмтэн судлаачид өөр өөрийн байр сууринаас хандаж ирсэн бөгөөд одоогоор нэгдсэн нэг дүгнэлтэд хүрээгүй байна. Академич Ш.Бира үзэхдээ: “Хүннү нар хаанаа “Тэнгэрээс заяат Шаньюй/Мао-тун/, “Тэнгэр, газраас төрсөн нар, сараас заяат их Шаньюй” /Лаошан/ гэх зэргээр өргөмжилж байжээ.”³ гээд цааш өгүүлэхдээ: “Гэрлийн үзэл нь балар эртний тотемийн үзлээс илүү боловсронгуй бөгөөд илүү хийсвэр сэтгэлгээний нарийн үзэл баримтлал мөн байсан юм. Тэрхүү үзэл баримтлал нь хаан бол “Тэнгэрийн хөвгүүн” хэмээх өөр нэг гүн утга төгөлдөр үзлийн хамтад гарч байгаа нь тухайн үеийн монголын улс төрийн сэтгэлгээ ихээхэн өндөр түвшинд хүрснийг харуулна.”⁴ гэжээ. Эцэст нь дүгнэн хэлэхэд Алунгоо эхээс сүүлд төрсөн гурван хөвүүн бол Бөртэ чонын удмын үр хойчис болох нь гарцаагүй юм. Гагцхүү тэдгээр гурван хөвүүний эцэг хэн болох талаар одоогоор ямар нэгэн дүгнэлт хийхэд хараахан эрт байна. Учир нь бидний гарт энэ үеийн түүхийг тодорхой өгүүлсэн сурвалж хэрэглэгдэхүүн ховор бөгөөд МНТ зэргийг дурдвал өөр түүхийн сурвалж хомс байна.

МНТ-ны 55, 56 -р зүйлд Есүхэй баатар Өэлүн үжинийг хэрхэн гэргийгээ болгож байгаа тухай дурджээ.⁵ Эндээс 11, 12-р зууны монголчуудын ахуй байдал хийгээд тэдний ёс заншил, уламжлалыг харж болно. Тухайн үед дайн байлдааны олз нь эд хөрөнгө, эхнэр хүүхэд байсан бөгөөд үүний цаана эрх мэдэл ямагт дагалдаж явжээ. Дайнд олзлогсдын дотроос аль гоо үзэмж төгс төгөлдөр нь эрх мэдэлт хаан, түүний төрөл садан, баатар жанжны гэргий болдог ёсон байжээ. Өэлүн эх ч энэ ёсоныг зөрчиж үл болох учир Есүхэй баатрын гэргий болжээ. Өэлүн эхийн эр нөхөртөө хандан хэлсэн үгнээс тухайн нийгмийнхээ ёсоныг үл зөрчих хийгээд түүнд дасан зохицож (тэрхүү ёсоныг мэддэг) чадсан эмэгтэйг харж болно. Өэлүн эх бол гоо сайхны бүрдэл бүхнийг өөртөө агуулсан, гоо зүйн дээд болох ухааныг өөртөө шингээсэн эмэгтэй байсан учир Хиад Боржигоны гал голомтыг тасалдуулалгүй цааш үргэлжлүүлж, Их Монгол Улсыг байгуулалцсан суут эмэгтэй билээ. Өэлүн эр нөхөртөө цамцаа тайлж өгч буй нь юуг дүрсэлсэн хийгээд үүгээрээ зохиогч юуг хэлэх гээд байна вэ? Эндээс олон зүйлийг уншиж болох авч энд цөөнийг дурдую. Нэгдүгээрт, Өэлүн үжин эр нөхөрөө аврах гэсэн санаа. Учир нь Өэлүн үжин цамцаа тайлж буй нь ямар нэгэн юмыг өгүүлэх мэт. Тэрээр би бээр эс хөл хүнд бөгөөд хүний гэргий хараахан болоогүй цэвэр ариун бүсгүй гэдгээ тэдгээр айсан бүхүй гурван хүмүүнд харуулах (хэлэх) гэснийх бүлгээ. Мөн Өэлүн эхийн эр нөхөртөө хэлсэн үг нь

2. “Монголын Нууц Товчоо”,(Монголын Нууц Товчооны эхийг шинээр хөрвүүлж буулгаж, тайлбар хийсэн Ш.Чоймаа), Монголын түүхэн сурвалж бичгийн цуврал, (21 дүгээр зүйл), УБ.,2006, т.17.

3. Ш.Бира “Их Монгол Улсын түүх, үзэл суртлын зарим онцлог асуудлууд”, УБ.,2006, т.54.

4. Ш.Бира “Их Монгол Улсын түүх, үзэл суртлын зарим онцлог асуудлууд”, УБ.,2006, т.56.

5. “Монголын Нууц Товчоо”,(Монголын Нууц Товчооны эхийг шинээр хөрвүүлж буулгаж, тайлбар хийсэн Ш.Чоймаа), Монголын түүхэн сурвалж бичгийн цуврал, (55, 56 дугаар зүйл), УБ.,2006, т.25,26.

сургамжилсан аястай бөгөөд түүний (эр нөхөрийнхээ) цаашдын амьдралыг ч тэрхэн хугацаанд өгүүлж буй нь залуу Өэлүн үжиний ухаан юм.

НТ-ны 67-р зүйлд Есүхэй баатар Татаруудад хорлогдож нас барсан тухай өгүүлдэг.⁶ Эндээс хэд хэдэн гаргалгаа хийж болох юм. Есүхэй баатар урьдын заналт дайсан Татарчуудыг мэдсэн ахул юунд буув. Аль эсвэл тэдгээр татар айлыг Есүхэй баатар эс мэдэв үү? Зуны аагим халуунд булаг, голын уснаас хол ахул ам нь нэлээд цангасан учир арга буюу тэрээр Татар айлд буув уу? Эсвэл монгол заншил ёсоор хурим найр хийж буй айлын дэргэдүүр эс өнгөрөв үү?(эс өнгөрч чадав уу?) /Энэ талаар Академич Б.Я.Владимирцов өгүүлэхдээ: “Хоол унд идэж (Есүхэйг хэлж байна.Л.Б) тамир тэнхээ орохыг бодсон уу, эсхүл найр хуримтай тааралдвал заавал оролцдог монголын заншлыг дагасан уу, ямар ч л гэсэн Есүхэй тэрхүү татарууд дээр саатан буужээ.”⁷ гэж бичжээ/. Ямартай ч тэрээр Татар айлд Татар хүмүүнд хорлогдсон нь үнэн. Энд зохиогч ухаан гаргаж Есүхэй баатрыг Татаруудад хорлогдож насан эцэслэснийг хойч үеийнхэнд Татарууд бол бидний мөнхийн дайсан юм шүү гэдгийг сануулахын (хэлэхийн) тулд тэднийг (Татарчуудыг) бичсэн нь гарцаагүй. Нөгөөтэйгүүр Чингис хааны Татар иргэдийг тэрэгний арлаас дээш гарсан болгоны толгойг нь авах тухай зарлиг зөв байсан. Энэ бол Монголтой эртнээс өшөөт байсан аймгаас өш хонзонгоо авсан л хэрэг гэдгийг улам тодотгож өгөх гэсэн санаа байсан ч байж мэднэ. Нөгөөтэйгүүр Монгол хүнийг хол газар явахдаа болгоомж, сэрэмжтэй явах (урьд өвгөд тань ингэж бусдын гарт хорлогдож байв гэдгийг харуулах гэсэн санаа юм.)-ыг захисан хэрэг. В.Инжаннашийн “Хөх судар”-ын тэргүүн дэвтэрт өгүүлснээр: Өгэлэн эх хөвгүүнээ сурган өгүүллрүүн: “.... Танай эцэг гагцаар явсаар эндэгдсэнийг эс үзэв үү? ...”⁸ гэж сурган хэлжээ. Өэлүн эхийн энэхүү хэлсэн үгээр дамжуулж алтан ургийнханд хандаж, алив цагт явахдаа ганцаар явахгүй байх, хэрэв явах тохиолдолд хянуур, болгоомжтой байхыг сануулжээ. Энэ тухай Монгол ардын үлгэрт Чингис хааныг “Нартай тунгалаг өдөр ч хашир чоно шиг сэрэмжтэй, харанхуй шөнө хар хэрээ шиг болгоомжтой бай” хэмээн сургасан⁹ гэж гардаг. Эндээс үзэхэд дээрх бичлэгт Чингис хааны санаа ч орсон байхыг үгүйсгэх аргагүй юм. Ямартай ч дээр дурьдсанчлан Есүхэй баатар Татаруудад хорлогдсон нь үнэн болой.

МНТ-ны 76, 77-р зүйлд Тэмүжин, Хасар хоёр Бэгтэрийг хоёр талаас нь харваж хороож байгааг дурддаг.¹⁰ Тэмүжин Бэгтэрийг гөхий загас, бялзуухай төдийхөн булаасанд ихэд уурсаж хороов уу? Аль эсвэл олон Монгол овгийг хурааж монгол улсаа байгуулах өндөр их тавилантай хүүгийн амьдрал тэмцлийн эхлэл байв уу?

Тэмүжин Бэгтэрийг харваж байхдаа хойшдын үйл хэрэгт нь дайсан болох нөхрөө хороож буйгаа мэдэж байв. Бэгтэрийг харваж алснаас Тэмүжиний өшөөт дайснаа дарах эхлэл тавигджээ гэж хэлж болох юм. Бэгтэр бол Тэмүжинтэй эцэг нэг, эх ондоотой, түүний (Бэгтэрийн) зан авир нь ч дээрэлхүү, түрэмгий, тэгээд ч тэрээр Тэмүжинээс хоёр насаар ахмад байв. Харин дүү Бэлгүтэй ахаасаа арай өөр зан араншинтай хөвүүн байсан учир Тэмүжин түүнийг хороолгүй үлдээсэн нь илт. Бэлгүтэй бол биеерхүү хүчтэй учир тэр гэр бүлд загас барих, ан агнах зэрэг ажилд дуулгавартайгаар хүчээ өгч байхыг Тэмүжин мэдэж байв. Нөгөөтэйгүүр нэг удам угсааны ах дүү хоёрыг хөнөөвөл өстөн дайснууддаа эв эегүй харагдаж бусдын шүдний

6. “Монголын Нууц Товчоо”,(Монголын Нууц Товчооны эхийг шинээр хөрвүүлж буулгаж, тайлбар хийсэн Ш.Чоймаа), Монголын түүхэн сурвалж бичгийн цуврал, (67, 68 дугаар зүйл), УБ.,2006, т.31.

7. Б.Я.Владимирцов “Чингис хаан”, /Олон улсын Монгол судлалын холбооноос эрхлэн гаргав/, “Дэлхийн Монгол судлалын дээжээс” 1996 цуврал (1), /цувралын эрхлэгч Академич Ш.Бира/, (Орос хэлнээс орчуулсан Б.Дашцэрэн), УБ.,1996, т.12, 13.

8. Ванчинбалын Инжаннаши “Хөх судар”, (Тэргүүн дэвтэр), (Монгол бичгээс хөрвүүлэн оршил бичиж, тайлбар зүүлт хийсэн Ш.Чоймаа, М.Баярсайхан), Монголын түүхэн сурвалж бичгийн цуврал, УБ.,2006, т.129.

9. Б.Я.Владимирцов “Чингис хаан”, /Олон улсын Монгол судлалын холбооноос эрхлэн гаргав/, “Дэлхийн Монгол судлалын дээжээс” 1996 цуврал (1), /цувралын эрхлэгч Академич Ш.Бира/, (Орос хэлнээс орчуулсан Б.Дашцэрэн), УБ.,1996, т.81.

10. “Монголын Нууц Товчоо”,(Монголын Нууц Товчооны эхийг шинээр хөрвүүлж буулгаж, тайлбар хийсэн Ш.Чоймаа), Монголын түүхэн сурвалж бичгийн цуврал, (77 дугаар зүйл), УБ.,2006, т.38.

чигчлүүр болно гэдгийг Тэмүжин хүү ойлгож ухаарсан байжээ.

Нөгөөтэйгүүр нэг удам угсааны ах дүү хоёрыг хөнөөвөл Өэлүн эхийн царайг яаж харах билээ. Бэгтэр, Бэлгүтэй хоёрын эх Сочигэлтэй тэд нэг гэрт яахин багталцах билээ. *(Энэ тухай зохиогч “Тэмүжин, Бэгтэр нарын хоорондын зөрчлийн асуудалд” сэдвээр тусгайлан өгүүлэл бичив.)*

Академич Б.Я.Владимирцов “Чингис хаан” хэмээх номондоо: “Тэрээр зүй ёсны эрх дархаас салж ангижирахыг тэвчидэггүй байсан бөгөөд тэр зан араншин нь ах дүү, ард иргэдээ алж талахаас буцахгүй болгосон байж ч магадгүй юм. Гэхдээ тийм ч цус урсгахыг хичээдэг харгис хэрцгий зан авир залуу Тэмүжинд огт байгаагүй ажээ.”¹¹ гэжээ. Мөн энэ тухай Чжао Хун “Монгол-Татарын бүрэн тэмдэглэл”-д: “Тэр хүмүн /Тэмүжинийг хэлж байна. Л.Б./ баатарлаг бөгөөд эрс шуурхай, цээж уудам, олныг багтааж чадна. Тэнгэр газарт сүсэгтэй, бат журмыг хүндэтгэмой”¹² гэж дурджээ. Эндээс харахад Тэмүжиний Бэгтэрийг хөнөөсөн нь шударга үнэний төлөө гэсэн Чингис хааны зарчим байжээ.

МНТ-ны 138-р зүйлд: “Өгэлүн эх Мэргидийн нутгаас олдсон Хүчү нэрт хөвүүхнийг, Тайчуудын дотор Бэсүдийн нутгаас олдсон Хөхөчү нэрт хөвүүхнийг, Татаарын нутгаас олдсон Шигихэн хутугу нэрт хөвүүхнийг, Жүрхиний нутгаас олдсон Борохул нэрт хөвүүхнийг, эд дөрвөнийг гэр дотор тэжээхдээ Өгээлүн эх хөвүүддээн:

“Өдөр үзэхийн нүдэн

Шөнө сонсохын чихэн болгоё” хэмээн гэр дотор тэжээв”¹³ гэжээ.

Ямар учраас тэдгээр хөвүүдийг Өэлүн эх өсгөв? Дайсантай тулалдаж ахуйд дайсны буйран дээр улдсэн нялх хөвүүдийг Чингис хаан олж өөрийн эх Өэлүнд өгч өсгүүлсэн нь ямар учиртай байв. Тэдгээр хөвүүд том болоод эцэг эхийнхээ өшөөг авна гэдгийг Чингис хаан бодоогүй гэж үү. Аль эсвэл тэдгээр хөвүүд хожим өөрт нь тус хүргэнэ гэдгийг Тэмүжин мэдэж байв уу? Тийм ээ тэрээр тэдгээр хөвүүдийг авч өсгөх нь зүйтэй (зөв) байв. Учир нь тэдгээр хөвүүд бол жирийн айлын хөвүүд биш байв. МНТ-нд дурдахдаа: “Татарын хорголсон Нарату шүтээнээ буусан нутгийг талахуйд, нэгэн өчүүхэн хөвүүхэн гэснийг, бидний цэргүүд нутгаас олжухуй. Алтан ээмэг, дөрөвчит булгаар доторлосон таж торгон элгэвчит өчүүхэн хөвүүнийг авчирч, Чингис хаан, Өгээлүн эхэд сауха /бэлэг.Л.Б/ хэмээн өгөв”¹⁴ гэжээ. Эндээс харахад Чингис хаан тэдгээр хөвүүдийг язгууртан, толгойлогчийн хөвүүд гэдгийг мэдэж байв. Тэдгээр хөвүүдийг өсгөх нь Чингис хаанд хэд хэдэн чухал ач холбогдолтой байв. Нэгдүгээрт: хөвүүдийг Чингис хааны эхийн гэрт өсөж буйг мэдсэн харъяатууд нь (хөвүүдийн эцгийн нь харъяат аймгийн хүмүүс) түүнд нэгдэх байв. Хоёрдугаарт: Тэдгээр хөвүүдийг Чингис хаан зүгээр албат харъяатындаа өсгүүлэхгүй төрсөн эхийндээ өсгүүлж байгаа нь учиртай. Тэднийг багаас нь (Тэмүжиний өөрийнх нь өссөн орчинд) Өэлүн эхийн сургаалаар хүмүүжүүлж, ухаан заалгаж, гэрийн боловсрол олгосноор тэд өөрт нь хойшдын хойшид ч маш сайн анд нөхөр болно гэдгийг Чингис хаан ойлгож байв. Энэ тухай МНТ-ны 138-р зүйлд дурдсанчлан дайсны бууцан дээрээс олдсон тэдгээр хөвүүд цөм хөвүүд байсан нь учиртай. Чингис хаан язгууртан гаралтай айлын гал голомт залгах эрэгтэй хөвүүдийг авч өсгөсөн нь түүний ухаан байв. Тэрээр тэдгээр язгууртан айлын удмыг тасалдуулалгүй авч яваа нь өөрийн Боржигон овгийг илүү их эрх мэдэл зангидаж атгахыг хүсэж байсантай шууд холбоотой юм.

11. Б.Я.Владимирцов “Чингис хаан”, /Олон улсын Монгол судлалын холбооноос эрхлэн гаргав/, “Дэлхийн Монгол судлалын дээжээс” 1996 цуврал (1), /цувралын эрхлэгч Академич Ш.Бира/, (Орос хэлнээс орчуулсан Б.Дашцэрэн), УБ.,1996, т.14.

12. Өвөр Монголын эрдэмтэд болох Х.Асралт, Хөх-Өндөр нарын хятад эхээс харгуулан орчуулсан “Богд баатар биеэр дайлсан тэмдэглэл” (Өвөр Монголын Соёлын Хэвлэлийн Хороо, 1985, т.104.)

13. “Монголын Нууц Товчоо”,(Монголын Нууц Товчооны эхийг шинээр хөрвүүлж буулгаж, тайлбар хийсэн Ш.Чоймаа), Монголын түүхэн сурвалж бичгийн цуврал, (138 дугаар зүйл), УБ.,2006, т.81.

14. “Монголын Нууц Товчоо”,(Монголын Нууц Товчооны эхийг шинээр хөрвүүлж буулгаж, тайлбар хийсэн Ш.Чоймаа), Монголын түүхэн сурвалж бичгийн цуврал, (135 дугаар зүйл), УБ.,2006, т.79.

МНТ-ны 156-р зүйлд: “Татаар иргэнийг дагуулин барж, нэгэн өдөр Чингис хаан гадаа сууж, ундаалалдахдаа, Есүй хатан Есүхэн хатан хоёрын думд сууж, ундаалалдан бүхүйд, Есүй хатан ихэд шүүрслэв. Тэнд Чингис хаан дотроон сэтгэж, Боорчу, Мухалитан ноёдыг урьж ирүүлж өгүүлрүүн: “Та нар эд чуулагсад хүмүүн бүгдээрийг аймаг аймаг байлгагтун! Өөрөөс бус өөр аймгийн хүмүүнийг бөлтийлгөгтүн! хэмээн зарлиг болов.”¹⁵ гэжээ. Энд Чингис хааны ухаан харагдаж байна. Тэрээр Есүй хатан эр нөхөрөө санагалзан санаа зовниж буйг төдхөн мэдэрч түүний эр нөхөрийг олон дотроос олохыг тушааж байна. Энэ нь эр нөхөр чинь амьд мэнд байна гэдгийг Есүй хатанд хэлж сэтгэлийг амраах гэсэн санаа авч цаанаа өөр зүйлийг бодож байв. Тэрээр Есүй хатны эр нөхөрийг олуулж буй нь эхнэр тань миний хатан болсон гэдгийг мэдрүүлэх, нөгөө талаар тэрхүү эр нөхөрийг нь өөрийн хараандаа авч цаашид хянаж байхыг баатрууддаа захисан байж ч болох. Энэ талаар “Монголын Нууц Товчоон”-д өгүүлэхдээ, “..., хаан зарлиг болруун: “Тэр хүн хорт сэтгэл өвөртөлж ганцаар тэнэсээр одоо энд ирсэн ажээ. Тэр мэт этгээдийг хэдийний тэнхлэгт чацуулж хядсан биш үү. Юунаас буцна. Нүднээс далд болго” гэсэнд түүнийг даруй алав”¹⁶ гэж бичжээ. Эндээс үзэхэд Чингис хаан хулчгар, зүрх зориг муутай хүнийг үзэн яддаг байсан бөгөөд тэрээр зөвхөн үнэнч шударга хүмүүсээр тойрон хүрээллээ бэхжүүлж байжээ.

МНТ-ны 140-р зүйлд “...Бүри бөх улсын бөх бөгөөтөл, Бэлгүдэйд нуруугаа хугачуулж үхэв”¹⁷ гэжээ. Улсын бөх бөгөөтөл Бэлгүдэйд унаж амиа алдсан нь ямар учиртай вэ? Энд ах дүүгийн хоорондын тэмцлийг Бүри бөх Бэлгүдэйд унаж амиа алдаж ялагдаж буйгаар дүрсэлжээ. Тэмүжин бол Есүхэй баатрын хүү, харин Бүри бол Есүхэй баатрын дүү Хутагт Мөнгүрийн хөвүүн билээ. Иймд тэд ойр төрөл атал яахин нэг нэгнээ хороов? Учир нь Бүри бөх улсын бөх хүн атал Бархагийн талынханд дулдуйдах болсон учир Чингис хаан түүнийг Бэлгүтэйгээр хороолгов. Бархагийн омгийнхон Бүри бөхтэй нийлж өөрийнх нь эсрэг тэмцэх санаархлыг эзэн Чингис хаан аль эрт гадарласан байсан учир Бүри бөхийг хороов. Энэ нь Чингис хааны эсрэг тэмцэх санаархалтай бүхний сэтгэлийг мохоож орхив.

МНТ-нд Тэмүжинийг Тайчууд барьж аван айл айл хэсүүлж, зовоон тарчлааж байх үед Сорхон Шар түүний хоёр хөвүүн болох Чимбай, Чулуун, охин дүү Хадаан нар нь Тэмүжинийг гэртээ нууж, идээ ундаагаар тэтгэж, Тайчуудаас амьд мэнд гарахад нь тусалсанд Тэмүжин ихэд баясч, тэдний ач тусыг хэзээ ч мартаагүй юм гэдгийг зохиогч зохиолдоо тусгаж өгчээ. Тухайлбал: Сорхон Шарыг есөн өрлөгийн нэг болгож, түүний хоёр хүүг хажуудаа авдаг. Харин Сорхон Шарын ганц охин болох Хадаан нь дайн тулааны үеэр хаашаа одсон нь сураггүй байдаг. Нэгэн удаа Чингис хаан Мэргэдийг дайлаад байж байтал Хадаан эр нөхөрөө өршөөхийг гуйн уйлан хайлан ирдэг. Чингис хаан түүний хүссэнээр эр нөхөрийг нь өршөөж цэргүүдээрээ олуулах гэсэн авч (түүний эр нөхөр) аль эрт цэргүүдэд алагдсан байдаг. Ингээд эр нөхрөөсөө өнчирч ганцаар хоцорсон Хадааныг Чингис хаан өөрийн хатан бол гэхэд тэрээр эрс дургүйцдэг. Чингис хаан Хадааныг хатнаа болгоогүйн учир юу байв. Зохиогч энэ талаар бичихдээ нарийн тодорхой дурдаагүй байдаг. Зохиогчийн бичсэнээс цаад санааг нь уншиж болох юм. Эзэн Чингис хаан энэ дэлхийд цорын ганц хаан нь би юм гэдгийг (өөрийн) төрөлхийн ухааны хүчээр (байлдан дагууллаар) хүн төрөлхтөнд мэдрүүлсэн. Түүнд Хадааныг өөрийн болгох эрх мэдэл, сүр хүчийг байсан авч яагаад түүнийг хатнаа болгож авсангүй вэ? Энд түүхэн сэтгэл зүйн үүднээс гаргалгаа хийж болох юм.

15. “Монголын Нууц Товчоо”, (Монголын Нууц Товчооны эхийг шинээр хөрвүүлж буулгаж, тайлбар хийсэн Ш.Чоймаа), Монголын түүхэн сурвалж бичгийн цуврал, (156 дугаар зүйл), УБ.,2006, т.98.

16. “Монголын Нууц Товчоо” (Хуучин монгол хэлнээс одоогийн монгол бичгийн хэлээр Цэндийн Дамдинсүрэн орчуулав), УБ.,1990, т.116, Б.Я.Владимирцов “Чингис хаан”, /Олон улсын Монгол судлалын холбооноос эрхлэн гаргав/, “Дэлхийн Монгол судлалын дээжээс” 1996 цуврал (1), /Цувралын эрхлэгч академич Ш.Бира/, (Орос хэлнээс орчуулсан Б.Дашцэрэн), УБ.,1996, т.79.

17. “Монголын Нууц Товчоо”, (Монголын Нууц Товчооны эхийг шинээр хөрвүүлж буулгаж, тайлбар хийсэн Ш.Чоймаа), Монголын түүхэн сурвалж бичгийн цуврал, (140 дүгээр зүйл), УБ.,2006, т.82.

Чингис хаан Хадааныг өөрийн болгож аваагүй нь хэд хэдэн учир шалтгаан бий. Хадаан бол Тэмүжинд эртнээс сэтгэлтэй байсан, Тэмүжин ч Хадаанд хайртай байсан. Тэр хоёр эрт ханилж суух боломж нөхцөл тааруу байснаас (цагийн эрхэнд) хожуу уулзсан. Чингис хаанд Хадааныг хатнаа болгох санаа их байсан авч Хадаан Монгол төрийн их хатан болохоос эрс татгалзсан. Үүнд, Чингис хаан Хадааны татгалзлалыг хүлээн авч буй нь Тэмүжин түүнд ихэд хайртай байсны илрэл буй за. Их эзэн Чингис хаан түүнийг хайрласан басхүү хүндэтгэсэн учир Хадааныг тайван орхив. Нөгөөтэйгүүр Хадаан бол Чингис хааны харъяат боол, язгуур доод гаралтай хүнтэй дэр нэгтгэсэн байсан учир язгууртан их эзэн Чингис хаанд түүний байдал таалагдаагүй. Нөгөөтэйгүүр Хадаан Чингис хааны харъяанд эцэг эх, ах нарын хамтаар аль эрт орж болох байв. Гэвч тэр Тэмүжиний харъяанд орохыг нэг их хүссэнгүй. Өөр аймгийн хүнтэй гэрлэсэн учраас аав, ах нарынхаа царайг яаж харах хийгээд, Чингис хааны хатан болох эрхгүй гэдгээ тэр мэдэж байв.

Чингис хаан Хадааны эр нөхөрийг цэргүүдээрээ хороолгосон ч байж болох. Үүнийг мэдсэн Хадаан Чингис хааны гуйлтаас эрс татгалзав. Энэ тухай зохиогч арай өөрөөр бичиж үлдээжээ. Учир нь Хадааныг өөрийн хатан болгохын тулд түүний эр нөхөрийг хороох нь зөв байсан. Ингэж эр нөхөрийг нь хороосноор Хадааныг хатнаа болгож авахад Чингис хаанд амар байв.

МНТ-ны 265-р зүйлд “.....нохой жил намар Чингис хаан Тангуд иргэнд морилов. Хатнаас Есүй хатныг авч одов. Зуур, өвөл Арбухын олон хуланыг авлаваас, Чингис хаан Зост борыг унаж бүлгээ. Олон хулан дайрч ирвээс, Зост бор үргэж, Чингис хааныг мориноос унагаваас, мариана ину маш өвдөж, Цоорхадад буув. Тэр шөнө хоновоос, манагар Есүй хатан өгүүллүүн: “Хөвүүд ноёд хэлэлцэгтүн! Хаан шөнө мариан халуун хонов” хэмээв.”¹⁸ гэжээ. Энд зохиогч Чингис хаан ямар учраас мориноос унасаныг тодорхой өгүүлсэн байна. Гэсэн хэдий ч зохиогчийн цаад санаанд юу нуугдаж буйг хэн ч үл мэднэ. Үүнийг тунгаан бодож ойлгох нь судлаач хүний үүрэг юм. Ухварлавал: Чингис хаан руу хулангийн сүрэг дайрсан байх магадлал бага юм. Учир нь Чингис хаан ан авд мордохдоо ганцаараа яваагүй нь тодорхой. Тэрээр баатар жанждаасаа авч явсан байж таараа (их цэргийн хэсгээс авч явсан). Мөн эр хүний нөхөр болсон анч сайн ноходоо ч авч явсан байж таарна. Иймд хулангийн сүрэг дайрах боломжгүй юм. Харин хулангийн сүрэг өнгөрч буйг далимдуулж дайснууд их эзэн хаан руу хулангийн сүргийг шахаж амь насанд нь аюул учруулсан ч байж болох юм. Мөн энэ үеэр дайсны хүн хаан эзэн рүү сум, жадны үзүүр далайлгаж амь насыг нь хороосон ч байж болох. Хэрэв зохиогч энэ санааг зохиолдоо тусгах ахул их эзэн Чингис хааны амьдрал, тэмцлийн баялаг түүх нуран унахтай адил болох байв. Ямартай ч Чингис хаан энэ үед амь насандаа хор учруулахуйц зүйлтэй учирч түүний хожмын үхэлд нөлөөлсөн нь дамжиггүй. Монголын хаадын түүхийг өгүүлэх “Хөх түүх” түүхэн сурвалж бичигт Чингис хааны үхлийн шалтгааныг өгүүлэхдээ: “... урьд Хотонгийн шар Сартуулын хаан Султан хэмээхийг алаад, түүний албат улсыг эрхэндээ хураасан цагт, тэр Султан хааны хатан Үнэгин хэмээх өчүүхэн нялх хөвгүүнт нэгнийг, хавт Хасар бээр хатан болгон авсан ажгуу. Хойно Тангудын цэргийн үед эзэн бээр хавт Хасарыг өчүүхэн буруутгаснаар, хатны өчүүхэн хөвгүүн бээр урьд өөрийн эцгийг алсан хийгээд эдүгээ тэжээсэн эцэг Хасарыг буруушаасан хоёрын өсийг санаж тэр мэт муу хэлснээс, улмаар алдаршсанаас бус, чухам нь дээр өгүүлсэн мэт мөн болой.”¹⁹ (Тэрхүү Сартуулын Султаны хөвгүүн өсөж том болоод Чингис хааны аминд хор учруулж урьдын эцгийнхээ өшөөг авсан байж болох талаар сурвалжид өгүүлж байна.Л.Б). Хөх түүхийн зохиогч тэмдэглэхдээ, “... түүний даруйд тэр мэт өчүүхэнд хорлогдож, тэнгэр болов хэмээн доромжлон өгүүлэх нь, магтах доромжлохын ялгалыг эс мэдсэн, утгагүй үг мөнийг нь

18. “Монголын Нууц Товчоо”,(Монголын Нууц Товчооны эхийг шинээр хөрвүүлж буулгаж, тайлбар хийсэн Ш.Чоймаа), Монголын түүхэн сурвалж бичгийн цуврал, (265 дугаар зүйл), УБ.,2006, т.217.

19. “Чингис хааны үе улирлыг тэмдэглэсэн хаадын үндэсний шастир ХӨХ ТҮҮХ”, (Монгол бичгээс хөрвүүлж, оршил бичиж, тайлбар, хавсралт хийсэн О.Дэмчигмаа), Монголын түүхэн сурвалж бичгийн цуврал, УБ.,2006, т.52.

мэргэн ба тэнэг хэн бээр ч илт мэдэх бөгөөтөл...”²⁰ гэж өгүүлсэн нь Хөх түүхийн зохиогч энэхүү аман ярианд нэг их ач холбогдол өгөөгүй нь харагдаж байна. Дээрхи сурвалжийн мэдээнд хянамгай анхааралтай, болгоомжтой хандах нь зүйтэй юм. Тэрчлэн энэхүү сурвалж дахь мэдээ нь Эзэн Чингис хааны үхлийн шалтгааныг тодруулахад ихээхэн чухал мэдээ төдийгүй судлаачдын хувьд ихэд сонирхолтой юм. Гэвч МНТ-нд энэ талаар өгүүлсэн зүйл нэгээхэн ч үгүй билээ. Энэ явдлаас өмнө Төрийн их хатан Есүй их эзэн хааны бие тавгүй хоносныг хааны хөвүүд, сайд нар, баатар жанждад нь дуулгаж түргэхэн их хуралдай хуралдуулахыг санал болгодог. Тийнхүү их хуралдай дээр Есүй хаан эзний бие тавгүй байгааг айлтгаад хожмын Монголын хувь заяаг бодож хаан эзний амьдад хаан ширээг нь залгамжлах хөвүүнийг сонгохыг хэлдэг. Энэ нь зохиогчийн бичсэнчлэн Есүй хатны санаа хараахан биш агаад Чингис хааны их цэргийг дагалдаж явсан ухаант хүмүүсээс гарсан санаа байх магадлалтай юм. Зохиогч энэ тухай бичихдээ монгол их ухаанаа, монгол соёл, зан заншлаа бодсон хэрэг. Хэрэв гадны хүнээр төрийн ажлаа заалгаж байсан юм бол ертөнц дахиныг байлдан дагуулагч их эзэн Чингис хааны сүр хүч, нэр хүндийг үгүйсгэсэн хэрэг болох байсан учраас төрийн их хатан Есүйг хэлсэн болгож бичсэн нь зохиогчийн ухаан байв. Ямартай ч Чингис хаан амьд сэрүүн ахуйдаа хаан ширээ залгамжлах хөвүүнийг сонгосон нь Монголын хойшдын хувь заяанд сайнаар нөлөөлсөн нь дамжиггүй. Их эзэн Чингис хаан Монголын их хувь заяаг түшилцэх хүнийг өөрийн нүдээр сонгосондоо туйлаас их баярлаж байсан биз ээ. Энэ тухай Рашид-Ад-диний “Судрын чуулган”-нд өгүүлэхдээ: “...тэрбээр тэнгэрт хальж /энэ/ мөнх бус хорвоог орхин нэр алдарт урагтаа хаан ширээ, эзэмшил, төр улсаа үлдээн насан өөд болов.”²¹ гэжээ.

ДҮГНЭЛТ

МНТ бол 13-р зуунд зохиогдсон хийгээд Монгол хаадын амьдрал, тэмцлийг ялангуяа Чингис хааны түүх, түүний ураг удмын нууц бүхнийг агуулсан чухал сурвалж юм. Тус зохиол нь эзэн Чингис хааны уг гарвал хийгээд алтан ургийнхний ахуй амьдрал, тухайн үеийн монголын нийгмийн байдал, улс төрийн амьдралыг судлахад чухал сурвалж болохын хувьд үнэ цэнэтэй бүтээл юм. МНТ зохиолыг хэн бичсэн бэ? гэдэг асуудал дээр судлаачид нэгдсэн нэг дүгнэлтийг хараахан өгөөгүй байна. Зарим судлаачид МНТ зохиолыг бичсэн хүн Шихихутуг байж болох талаар өөрийн дүгнэлтийг хийсэн байдаг. Учир нь Шихихутуг бол улсын их заргач байсан. Тэрээр Чингис хааныг аян дайнд мордоход нь дагалдаж явж, төрийн чухал хэргийг хөтөлж, бичиг дансыг нь мэдэж байжээ. Шигихутуг бол улсын бүхий л баримт бичгийг гардан үйлддэг байсан бөгөөд бичгийн их чадвартай хүн байсан байна. Эрдэмтэн, судлаач Ш.Гаадамба “Монголын Нууц Товчоон”-ыг хосгүй билиг авьяасаараа Аргасун хуурч хэмээн алдаршсан Хоргусун хорчи хэмээгдэх ордны шадар хүн зохиосон гэсэн таамаглал санал дэвшүүлжээ.²² Өвөр Монголын эрдэмтэн Баяр үзэхдээ: “Ордос бууж бүхүйд бичиж дуусгав” гэдэг үг нууц товчооны зохиогч нь ямар хүн болохыг лэбрүүлээд түүнийг хаан ордонд суудаг бичгийн хүн болох нь ямар ч эргэлзээгүй гэж илхэн болгож өгөв”²³ гээд цааш өгүүлэхдээ: “Монголын Нууц Товчооны зохиогч нь баруун гарын улсын туслагч Жингай, бичээчийн даргас Хэрэйдгэ, бичээч Сэчэгүр нараас өөр хүн байж чадахгүй гэж бид үзэж байна”²⁴ гэж өгүүлжээ. Жингай МНТ-ны зохиогч байж болох тухай санааг анх С.Уемура “МНТ-ны тухай тэмдэглэл”[1955] өгүүлэлдээ дэвшүүлсэн байна.²⁵

20. Мөн зохиол, т.52.

21. Рашид-Ад-дин “Судрын чуулган”, (Орос хэлнээс орчуулсан Ц.Сүрэнхорлоо), I боть, УБ.,2002, т.376.

22. Өвөр Монгол “Нийгмийн Шинжлэх Ухаан” сэтгүүл. 1989.1, №38. Т.67-72.

23. “Монголын судлалын өгүүллийн түүвэр” 蒙古学文集I, (Өвөр Монголын Багшийн Их Сургуулийн утга зохиол, түүхийн судлах газраас хэвлүүлэв), 1981, т.5.

24. Мөн тэнд т.23.

25. Д.Цэрэнпил, Б.Сэржав “Монголын нууц товчооны ном зүй, судлалын тойм”, ред:Ч.Догсүрэн, УБ.,1990, т.83.

Уг зохиолын нэр нь Монголын нууц товчоо мөн эсэх (асуудал) дээр эрдэмтэн судлаачид олон өнцгөөс тайлбар гаргалгаа хийсэн байдаг. “Юань-чао ми ши” /“Монголын нууц товчоо”/ гэдэг бол зохиолын анхны нэр биш хожим хятад бичгийн түшмэд галиглан буулгаж хэвлүүлэхдээ өгсөн нэр гэж үзэх үндэслэл болж байна. [Кафаров,1866; Козин,1941.29-31; Пеллио,1949.5; Лигети, 1964.15].²⁶ Японы эрдэмтэн Нака Мичиёо Монголын нууц товчооны жинхэнэ эх нь “Чингис хааны язгуур” нэртэй байсан хэмээн үзэж байв.²⁷ Өвөр Монголын эрдэмтэн Ихмянгадай Иринчин үзэхдээ: “Монголын нууц товчоо гурван хэсэгтэй залгамал зохиол бөгөөд түүний I хэсэг нь (§§1-59) “Чингис хааны язгуур” гэсэн нэртэй Чингисийн 22 үеийн угийн бичиг, 10 үеийн өвөг дээдсийн түүх; II хэсэг нь (§§ 60-268) “Чингисийн товчоон” гэсэн нэртэй Чингис хааны өөрийнх нь намтар; III хэсэг нь (§§ 269-282) “Нууц Товчоо” гэсэн нэртэй Өгэдэйн намтар юм” (Ихмянгадай Иринчин. Монголын нууц товчоон бичгийн сэргээлт, Хөх хот, 1987, т.285-287)²⁸ гэжээ. Зохиолын нэрийн талаар эрдэмтэн судлаачид өөр өөрийн байр сууринаас авч үздэг бөгөөд зарим судлаачид үзэхдээ зохиолын уг нэр нь “Чингис хааны нууц түүх” байж болох талаар бичсэн байдаг. Учир нь уг зохиол 12 бүлэгтэй бөгөөд эхний 10-н бүлэг нь Чингис хааны түүхийг бичсэн байдаг ба сүүлийн хоёр бүлэг нь Өгэдэй хааны хэрэг явдлын тухай өгүүлсэн байдаг. Зохиолын эхний 10 бүлгийг Чингис хааны амьд ахуй цагт бичсэн бөгөөд сүүлийн хоёр бүлгийг нь Өгэдэй хааны үед бичиж дуусгасан байна. Тиймээс “ уг зохиол анх бичигдэх үедээ “Чингис хааны нууц түүх” гэсэн нэртэй байсан ба Өгэдэй хааны үед нэмэж бичих үед “Монголын Нууц Товчоо” нэртэй болсон байж болох юм.” гэдэг дүгнэлтийг зарим эрдэмтэд өгч байна. Энэхүү “Чингис хааны нууц түүх” нь тус зохиолын жинхэнэ (уг) нэр мөн эсэх талаар олон эрдэмтэд ухаан бодлоо уралдуулсан байдаг боловч нэгдмэл нэг дүгнэлтэнд хүрсэн нь одоогоор байхгүй байна. Судлаач Г.Билгүүдэй МНТ-ны зохиолын нэрийн талаар судлахдаа: “МНТ бол бүтцийн хувьд хоёр өөр зорилгоор, өөр цаг үед бичигдсэн хоёр хэсгээс бүрдэж байна. Үүний эхний хэсэг бол Их Монгол улсын Чингис хааны үйл хэргийг түүний алтан ургийнханд зориулан Чингис хааны удмынхны ариун нандин гэрийн угийн бичиг болгон 1228 оны үед зохиосон туурвил юм. Үүнийг бид МНТ-ы уг эх мөн гэж үзээд түүний эхний гурван үгээр “Чингис хааны язгуур” гэж нэрлэв.”²⁹ Судлаач цааш өгүүлэхдээ: “Бидэнд уламжилж ирсэн МНТ-ны эхэд Өгэдэй хааны тухай өгүүлсэн бага шиг хэсэг бий. Үүнийг судлаачид сүүлд нэмсэн хоёр бүлэг буюу “Өгэдэй хааны шастир” гэж нэрийдэх нь тохиолддог. Бид үүнийг “Өгэдэй хааны түүх” гэж нэрлээд, МНТ-ы үндсэн эхний хэсгээс ялган авч үзэх саналтай байна.”³⁰ гэж бичжээ. Монголын нууц товчооны жинхэнэ уг нэр нь ямар байсан талаар эрдэмтэн судлаачид нэгдсэн нэг ойлголтод хүрээгүй байна. Ямартай ч тус сонгодог зохиолын “Монголын нууц товчоо” гэсэн нэр нь дэлхий дахинаа Монгол судлаачид, Монголын нууц товчоо судлаачид, түүхчид, хэл шинжээчдийн дунд өргөн дэлгэрсэн нэр юм. Уг зохиолыг бичигч нь өөрөө хэлний яруу их баялагтай хүн байсан нь зохиол дахь шүлэглэл, цэцэн цэлмэг үгнээс нь ажиглагддаг. Нөгөө талаар зохиогч маань их эрдэмтэй хүн байсан хийгээд тэрээр Чингис хааны ойр хүн байсан байж болох юм. Учир нь тус зохиол нь Чингис хааны нууц түүхийг агуулсан байдгаараа ач холбогдолтой юм. Тийм учраас зохиогч Монгол төрийн түүх, Чингис эзэнтэй (алтан урагтай) холбоотой үйл явдлыг бичихдээ түүхийн гүн ухаанаар тулгуур ашиглаж бичсэн байдаг. Тиймээс тус зохиолыг уншиж, судлахдаа “өнөөгийн байр суурьнаас ямар нэгэн үзэл баримтлалыг авч үзэхэд түүнийг зохиогчийн ухамсарлаж бодоогүй, гол зорилт болгон тавиагүй далд нуугдмал утга санааг илрүүлэх нь гол юм.”³¹

Тус ажлыг бичихдээ ч зохиогчийн далд утга санааг илрүүлэхийг оролдсон болно.

26. Д.Цэрэнпил, Б.Сэржав “Монголын нууц товчооны ном зүй, судлалын тойм”, ред:Ч.Догсүрэн, УБ.,1990, т.78.

27. Н.Пүрэвжав “МОНГОЛЫН НУУЦ ТОВЧОО гэдэг нэрийг уламжилж тогтоосон нь”, УБ.,2002, т.15.

28. Мөн тэнд, т.16.

29. Гаадамбын Билгүүдэй “Аман уламжлал ба “Монголын Нууц Товчоо””, УБ.,2000, т.144.

30. Мөн тэнд, т.36.

31. Г.Лодой “Шинжлэх ухааны судалгааны арга зүй” (Магистрантур, докторантурын сургалтын хэрэглэгдэхүүн). УБ.,2005, т.35.

Resume

Secret History of Mongolians is an oeuvre which explained about Chingis King's origin, his life and struggle. In a creature explained about tradition of Mongolian people. This great creature has significance for studying historical, political relations, social condition (position), festivity of Mongolian people in 13 century. By now, it's important to explain for us because of this book written some activities by author at secret place with secret position. Also for studying SHM it's important to explain position of life style and occurrence at that period.

Ном зүй

1. “Монголын Нууц Товчоо”, (Монголын Нууц Товчооны эхийг шинээр хөрвүүлж буулгаж, тайлбар хийсэн Ш.Чоймаа), Монголын түүхэн сурвалж бичгийн цуврал, УБ.,2006.
2. Ванчинбалын Инжаннаши “Хөх судар”, (Тэргүүн дэвтэр), (Монгол бичгээс хөрвүүлэн оршил бичиж, тайлбар зүүлт хийсэн Ш.Чоймаа, М.Баярсайхан), Монголын түүхэн сурвалж бичгийн цуврал, УБ.,2006.
3. “Чингис хааны үе улирлыг тэмдэглэсэн хаадын үндэсний шастир ХӨХ ТҮҮХ”, (Монгол бичгээс хөрвүүлж, оршил бичиж, тайлбар, хавсралт хийсэн О.Дэмчигмаа), Монголын түүхэн сурвалж бичгийн цуврал, УБ.,2006.
4. “Богд баатар биеэр дайлсан тэмдэглэл”, (Х.Асралт, Хөх-Өндөр нар харгуулан орчуулав), Монгол тулгар бичгийн цуврал, Өвөр Монголын Соёлын Хэвлэлийн Хороо, 1985.
5. Монгол Улсын түүх (түүх, онол-арга зүйн асуудлууд), УБ.,2006.
6. Г.Лодой “Шинжлэх ухааны судалгааны арга зүй” (Магистрантур, докторантурын сургалтын хэрэглэгдэхүүн). УБ.,2005.
7. Рашид-Ад-дин “Судрын чуулган”, Нэгдүгээр боть, (Орос хэлнээс орчуулсан Ц.Сүрэнхорлоо), УБ.,2002.
8. Б.Я.Владимирцов “Чингис хаан”, /Олон улсын Монгол судлалын холбооноос эрхлэн гаргав/, “Дэлхийн Монгол судлалын дээжээс” 1996 цуврал (1), /цувралын эрхлэгч Академич Ш.Бира/, (Орос хэлнээс орчуулсан Б.Дашцэрэн), УБ.,1996.
9. Ш.Бира “Их Монгол Улсын түүх, үзэл суртлын зарим онцлог асуудлууд”, УБ.,2006.
10. Д.Цэрэнпил, Б.Сэржав “Монголын нууц товчооны ном зүй, судлалын тойм”, ред:Ч. Догсүрэн, УБ.,1990.
11. Гаадамбын Билгүүдэй “Аман уламжлал ба “Монголын Нууц Товчоо””, УБ.,2000.
12. Н.Пүрэвжав “МОНГОЛЫН НУУЦ ТОВЧОО гэдэг нэрийг уламжилж тогтоосон нь”, УБ.,2002.
13. Өвөр Монгол “Нийгмийн Шинжлэх Ухаан” сэтгүүл. 1989.1, №38.
14. “Монголын судлалын өгүүллийн түүвэр” 蒙古学文集 I, (Өвөр Монголын Багшийн Их Сургуулийн утга зохиол, түүхийн судлах газраас хэвлүүлэв), 1981.